

14. Павловський М. А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія) / М. А. Павловський. – К. : Техніка, 2001. – 312 с.

* Васильєв Євген Олександрович – аспірант кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету.

УДК 342.71/. 73+342.4 (477)

Андрій Медвідь *

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗМІН, ВНЕСЕНИХ ПРОТОКОЛАМИ № 12 ТА № 13 ДО КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

У статті досліджуються зміст та значення змін та доповнень, внесених до тексту Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року додатковими Протоколами № 12 та № 13. Детально аналізуються причини розробки вказаних протоколів та здійснюється порівняльний аналіз їх положень з положеннями попередніх протоколів до Конвенції.

Ключові слова: права людини та основоположні свободи, Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Медвідь А. Б. Некоторые аспекты изменений, внесенных Протоколами № 12 и № 13 в Конвенцию о защите прав человека и основополагающих свобод.

В статье исследуются содержание и значение изменений и дополнений, внесенных в текст Конвенции о защите прав человека и основополагающих свобод 1950 года дополнительными Протоколами № 12 и № 13. Детально анализируются причины разработки указанных протоколов и осуществляется сравнительный анализ их положений с положениями предыдущих протоколов к Конвенции.

Ключевые слова: права человека и основополагающие свободы, Протокол № 12 к Конвенции о защите прав человека и основополагающих свобод, Протокол № 13 к Конвенции о защите прав человека и основополагающих свобод, Конвенция о защите прав человека и основополагающих свобод 1950 года.

Medvid A. B. Some aspects of the changes made by Protocols No. 12 and No. 13 to the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms.

This article examines the content and significance of the changes and additions made to the text of the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms 1950, with additional Protocols No. 12 and No. 13. In detail analyzed the reasons for the development of such protocols and the comparative analysis of their provisions with the provisions of the previous protocols to the Convention.

Keywords: human rights and fundamental freedoms, Protocol No. 12 to the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, Protocol No. 13 to the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms, Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms 1950.

Постановка проблеми. В сучасних умовах загрози для державності України особливо актуальним є посилення Європейського вектору інтеграції нашої держави у різних сферах, у тому числі й у правовій, що супроводжується зростанням ролі міжнародного права та його все більш тісним взаємозв'язком з національними галузями права, і перш за все – з конституційним правом. Стаття 9 Конституції України вказує, що чинні міжнародні

договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Одним із найбільш важливих таких міжнародних договорів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [2], яка була ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 року відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [3]. Водночас, згідно з преамбулою Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року обов'язком держави є виконання рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України. У зв'язку з цим, наголошується на необхідності усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї, впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини, а також створення передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [4]. З огляду на це, дослідження Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та додаткових протоколів до неї, як джерел конституційного права України, сьогодні є особливо необхідним.

Вивчаючи значення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод для національної правової системи, загалом, та вітчизняного конституційного права, зокрема, доцільно більш детально проаналізувати зміни та доповнення, внесені до Конвенції додатковими протоколами. За допомогою прийняття нових протоколів Конвенція динамічно розвивається, а створений на її основі унікальний механізм ефективного захисту порушених прав та свобод людини є одним із найважливіших елементів загальноєвропейської правозахисної системи та налічує вже більш ніж шістдесятирічну історію.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зауважимо, що проблематика прав та свобод людини і громадянина вже тривалий час приваблює юристів-дослідників. Мабуть в жодній зі сфер правової науки не накопичено такого бібліографічного масиву. До прикладу, у спеціальній літературі розгляд інституту прав та свобод людини і громадянина, зокрема, у контексті загальних проблем теорії держави і права, конституційного права і державного будівництва проводився у працях таких науковців, як: Ю. М. Бисага, В. Н. Денисов, В. І. Євінтов, Т. М. Заворотченко, Н. І. Карпачова, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, Ж. М. Пустовіт, П. М. Рабінович, М. І. Ставнійчук, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, Н. Г. Шукліна, І. О. Шумак та інші.

Водночас, питання загальної характеристики змін, внесених до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод додатковими протоколами № 12 та № 13 залишаються недостатньо дослідженими. Тому вивчення зазначених питань і визначено метою даної наукової статті.

Виклад основного матеріалу. Вже у XXI столітті до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод було внесено зміни. Зокрема, 04 листопада 2000 року у м. Римі був відкритий до підписання Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [5]. Метою даного протоколу було максимально розширити межі заборони дискримінації особи, закріплені Конвенцією. У преамбулі Протоколу № 12 наголошувалося на визнанні як основоположного – принципу рівності всіх осіб перед законом, та наявності у них права на рівний захист за законом, а також рішучості держав-учасниць щодо «колективного застосування загальної заборони дискримінації», що не стоятиме на заваді вживати «заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими».

Протокол № 12 налічує шість статей, лише перші дві з яких визначаються як додаткові статті Конвенції. При цьому, стаття 1 протоколу закріплює загальну заборону дискримінації, а стаття 2 визначає умови територіального застосування цього протоколу. Так, пункт 1 статті 1 Протоколу № 12 встановлює: «здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за

іншою ознакою». Тоді як пункт 2 зазначеної статті додатково вказує: «ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено в пункті 1» [5].

Аналізуючи обсяг нововведень, запроваджених Протоколом № 12, доцільно відзначити, що їх зміст безпосередньо кореспондується із приписом статті 14 Конвенції, що має назву «Заборона дискримінації». Порівнюючи їх, зауважимо, що положення статті 1 Протоколу № 12 та статті 14 Конвенції встановлюють заборону дискримінації щодо максимально широкого (вичерпно не визначеного) кола ознак, як «приклад» наводячи ідентичний їх перелік. Як зазначає пункт 20 Пояснювальної доповіді до Протоколу № 12 [6], розробленої Радою Європи, вказане рішення було визнано кращим у порівнянні з іншими, зокрема, включенням до існуючого переліку деяких додаткових ознак, щодо яких не допускається дискримінація (наприклад, фізичних чи розумових недоліків, сексуальної орієнтації або віку). У даному випадку принциповим є відсутність закріплення вичерпного переліку таких ознак, а отже можливість, із розвитком суспільних відносин, розширення кола таких ознак. Це, зокрема, підтверджується і практикою Європейського Суду з прав людини, який, застосовуючи статтю 14 Конвенції, вже визнавав як підстави заборони дискримінації ті ознаки, які прямо не зазначені у вказаній статті (наприклад, за ознакою сексуальної орієнтації, рішення від 21 грудня 1999 року у справі «Салгейру де Сільва Моута проти Португалії») [6].

Поряд із цим, положенням статті 14 Конвенції притаманний обмежений характер дії, оскільки вони забороняють будь-яку дискримінацію лише при здійсненні прав та свобод, гарантованих Конвенцією. На противагу цьому пункт 1 статті 1 Протоколу № 12 встановлює загальну заборону дискримінації щодо всіх прав, передбачених законом, а пункт 2 вказаної статті передбачає заборону будь-якої дискримінації особи у діяльності усіх державних органів, незалежно від сфери її застосування чи ознак такої дискримінації. Обґрунтовуючи доцільність запровадження вказаних положень, автори Протоколу № 12 у Пояснювальній доповіді до нього (пункти 21, 22) наголошують на необхідності комплексного застосування пунктів 1 та 2 статті 1 протоколу, вказуючи, що вони є взаємодоповнюючими один для одного. Разом з тим зазначається, що незалежно від специфіки національного законодавства різних держав – учасниць Конвенції лише сукупне застосування обох пунктів статті 1 Протоколу № 12 забезпечить реальне гарантування додаткових можливостей захисту від дискримінації в усіх таких сферах, як:

а) при здійсненні будь-якого права, спеціально наданого фізичній особі згідно з національним законодавством;

б) при здійсненні права, яке може бути визначене (виведене) на підставі відповідного обов'язку державного органу, передбаченого національним законодавством, тобто зобов'язання державного органу вчинити або утриматися від вчинення певних дій;

в) при здійсненні органами державної влади дискреційних (владних) повноважень (наприклад, надання певних субсидій);

г) при здійсненні будь-яких інших дій або бездіяльності органів державної влади (наприклад, діяльності співробітників правоохоронних органів при придушенні заколоту).

Слід зауважити, що відповідно до пункту 30 Пояснювальної доповіді до Протоколу № 12, у приписах статті 1 протоколу термін «державний орган» охоплює не тільки адміністративні органи, а й суди та законодавчі органи [6].

Водночас, пункт 19 вказаної Пояснювальної доповіді до Протоколу № 12 наголошує, що не кожне розмежування або встановлення відмінності між особами є дискримінацією, оскільки відмінності, для яких існує об'єктивне і розумне обґрунтування, не можна вважати дискримінацією. До прикладу, закони більшості, якщо не всіх, держав – членів Ради Європи передбачають певні відмінності прав та обов'язків за ознакою громадянства, або певні відмінності щодо оподаткування тих чи інших категорій осіб. Тому встановлення загального принципу заборони дискримінації не може розглядатися як обмеження або заборона подібних обґрунтованих відмінностей чи розмежувань [6].

Протокол № 12 набув чинності 01 квітня 2005 року після його ратифікації десятьма державами – учасницями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод,

хоча на даний момент ще не всі держави – учасниці Конвенції ратифікували вказаний протокол [7]. Для України Протокол № 12 набув юридичної сили 01 липня 2006 року після його ратифікації згідно з Законом України «Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» від 09 лютого 2006 р. [8].

Загалом потрібно констатувати, що Протокол № 12 досяг мети, визначеної при його створенні, а саме суттєво розширив межі заборони дискримінації особи, попередньо закріплені статтею 14 Конвенції. Комплексне застосування положень пунктів 1 та 2 статті 1 Протоколу № 12 щодо заборони дискримінації особи при здійсненні нею усіх передбачених законом прав, за будь-якою ознакою та будь-яким державним органом, із збереженням можливості застосування обґрунтованих відмінностей чи розмежувань осіб, беззаперечно є ще одним ефективним заходом для сприяння рівності всіх осіб, гарантованим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Досить швидко, 03 травня 2002 року, у Вільнюсі було погоджено внесення ще одних змін до Конвенції, які мали гуманістичний характер. Зокрема, було відкрито для підписання Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин [9]. Вказаний протокол став логічним продовженням процесу еволюції національного та міжнародного права країн Європи щодо розширення захисту права людини на життя як невід'ємного атрибуту людської природи та найвищої цінності у міжнародній ієрархії прав людини. Попереднє конвенційне закріплення права на життя, загалом, та обмеження і скасування смертної кари, зокрема, як уже зазначалося, здійснювалося статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколом № 6 [10] до неї. Все це знайшло своє відображення у преамбулі Протоколу № 13.

Так, преамбула вказаного протоколу наголошувала на переконанні держав – членів Ради Європи у тому, що «право кожної людини на життя є основоположною цінністю в демократичному суспільстві, і що скасування смертної кари становить суть від суті захисту цього права та цілковитого визнання гідності, притаманної всім людям». У зв'язку з цим та відзначаючи, що Протокол № 6 до Конвенції не виключає смертної кари за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни, висловлювалася рішучість держав «зробити останній крок до скасування смертної кари за всіх обставин».

Окрім преамбули, Протокол № 13 містить вісім статей. Положення перших чотирьох з них, згідно зі статтею 5 протоколу, розглядаються як додаткові статті Конвенції. При цьому, положення статей 1–4 Протоколу № 13 фактично повністю відповідають положенням статей 1, 3–5 Протоколу № 6 до Конвенції (за винятком лише технічної заміни ст. 64 Конвенції на ст. 57, у посиланні щодо заборони застережень, спричиненої зміною структури Конвенції згідно з Протоколом № 11 [11]). Зокрема, стаття 1 Протоколу № 13 проголошує: «Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено». Тоді як статті 2 та 3 вказаного Протоколу забороняють будь-які відступи чи застереження щодо положень Протоколу № 13, як на підставі статті 15, так і статті 57 Конвенції, а його стаття 4 визначає територіальне застосування вказаного протоколу. Водночас єдиною та принциповою змістовною відмінністю положень статей 1–4 Протоколу № 13 та положень статей 1–5 Протоколу № 6 (задля чого і розроблявся Протокол № 13) є відсутність у цьому протоколі припису, який закріплював би право держав «передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни», що містилося у статті 2 Протоколу № 6.

Таким чином, Протокол № 13 встановлює повне скасування смертної кари за будь-яких обставин, не передбачаючи при цьому жодних винятків із даного правила. І хоча положення статей 1–4 вказаного протоколу визначаються як додаткові статті Конвенції, без вказівки на заміну чи скасування ними певних раніше діючих статей чи положень Конвенції, проте можна констатувати, що такі зміни все таки відбулися. Зокрема, з набуттям чинності Протоколу № 13 для держав, що ратифікували його, фактично втрачає юридичну силу припис другого речення пункту 1 статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яким передбачалося, що «нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його

винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання» [2]. Оскільки в іншому випадку можна було б обґрунтувати наявність винятків із загального правила скасування смертної кари. Разом з цим положення першого речення пункту 1 та пункту 2 статті 2 Конвенції залишаються незмінними.

Своєю чергою, приписи статей 2 та 3 Протоколу № 13 з приводу абсолютної заборони будь-яких відступів чи застережень щодо положень цього протоколу остаточно ліквідують можливість існування будь-яких юридичних підстав для виняткового застосування смертної кари підписантами додаткового протоколу. Попри це у держав – учасниць залишається єдине право загального відступу від зобов'язань, передбачених статтею 2 Конвенції (права на життя) у випадках «...смерті внаслідок правомірних воєнних дій» «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації...» [2], проте воно не передбачає права застосування смертної кари.

Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин, набув юридичної сили 1 липня 2003 року, після його ратифікації десятьма державами, до переліку яких входила й Україна (в результаті набуття чинності 3 січня 2003 року Закону України «Про ратифікацію Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин» від 28 листопада 2002 року [12]). На даний час вказаний протокол ратифікували 44 держави, за винятком Азербайджану, Вірменії та Росії [13]. До речі, Росія є єдиною державою Ради Європи, що станом на даний момент не ратифікувала навіть Протокол № 6 [10].

Висновки. Підсумовуючи, зауважимо, що в результаті набуття юридичної сили Протоколом № 13 до Конвенції було фактично завершено легітимізацію історичної трансформації європейських правових поглядів щодо повного скасування смертної кари, як невід'ємного елемента одного із найбільш фундаментальних прав людини – права на життя. Особлива важливість та необхідність прийняття вказаних змін до Конвенції визнавалася європейською спільнотою ще з 1994 року та, серед іншого, супроводжувалася вимогою Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо введення її державами – членами мораторію на смертну кару. При цьому, було продовжено вектор прогресивного розвитку Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод шляхом змістовного удосконалення (еволюції) уже гарантованих нею прав людини та основоположних свобод.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи: Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. – 16.04.1998 р. – № 13 / 23.08.2006. – № 32. – С. 270.

3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року. Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР // Голос України. – 1997. – 24 липня.

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV // Урядовий кур'єр. – 30.03.2006. – № 60.

5. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 04.11.2000 р. № 12 // Офіційний вісник України. – 23.08.2006 р. – № 32. – Ст. 2376.

6. Explanatory Report to Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.XI.2000. European Treaty Series – No. 177 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800cce48>

7. Chart of signatures and ratifications of Treaty 177. Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Status as of 12/09/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties//conventions/treaty/177/signatures?p_auth=IVwqL2XJ

8. Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Закон України від 09 лютого 2006 р. № 3435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006 р. – № 27. – Ст. 229.

9. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин. Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 03.05.2002 р. № 13 // Офіційний вісник України. – 23.08.2006. – № 32. – Ст. 2377.

10. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари: Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 28.04.1983 р. № 6. // Офіційний вісник України. – 23.08.2006 р. – № 32. – Ст. 2374.

11. Протокол № 11, який передбачає перебудову контрольного механізму, створеного Конвенцією про захист прав і основних свобод людини: Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 11.05.1994 р. № 11 // Офіційний вісник України. – 16.04.1998 р. – № 13. – С. 291.

12. Про ратифікацію Протоколу № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин: Закон України від 28.11.2002 р. № 318-IV // Відомості Верховної Ради України. – 24.01.2003 р. – № 4. – Ст. 36.

13. Chart of signatures and ratifications of Treaty 187. Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, concerning the abolition of the death penalty in all circumstances. Status as of 20/09/2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/en/web/conventions/search-on-treaties//conventions/treaty/187/signatures?p_auth=kWo2qTzJ

* Медвідь Андрій Богданович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави і права Львівського торговельно-економічного університету, суддя третейського суду при Львівській торгово-промисловій палаті, адвокат.